

L. DE RYCK, *Otlet en zonen, projectontwikkelaars en bouwheren van een internationaal imperium in het openbaar vervoer (1864-1914)*, V.U. Brussel, 1989, promotor: E. Witte.

Als uitgangspunt van deze studie werden niet vooral de ondernemingen Otlet zelf weerhouden dan wel de problematiek rond groepsvorming en machtsconcentratie in de economische sector, interactie tussen politiek en zakenwereld en, bijbehorend ook affairisme en collusie. We plaatsten dit uitgangspunt in het kader van de Belgische economische geschiedenis met een ontwikkeling naar expansionisme in de tweede helft van de 19de en begin 20ste eeuw, periode met wisselende conjunctuur zodat zich steeds meer de noodzaak deed voelen om voor kapitaal en produktie nieuwe internationale markten en werkterreinen te veroveren.

Een goed voorbeeld van Belgisch multinationalaal bedrijf wordt ons voorgesteld in de gids voor bedrijfsarchieven van H. Coppens-De Smedt. Er wordt daar gewezen op de nu vrijwel vergeten rol van Edouard Otlet (° Brussel 13.6.1842 – † Blaquefort-Fr., 20.10.1907, ook senator van de Katholieke Partij (1894-1900), in de sector van de geconcessioneerde openbare nutsvoorzieningen, vooral transport, in binnen- en buitenland. Een adequater terrein voor onderzoek naar interactie tussen politiek en zakenwereld is nauwelijks denkbaar. Dat Edouard Otlet, zoals zijn vader, ook een tijdlang rechtstreeks politiek bedrijvig is geweest mag tevens als een illustratie worden beschouwd van de politieke dienstbaarheid

bij het promoveren van zakelijke belangen, al vormt dit slechts één aspect van eventuele belangenverstrengeling.

E. Otlet bouwde verder op de vastgoedverrichtingen van zijn vader, Joseph Otlet-Dupont (° Morlanwelz, 14.4.1813, † Ukkel, 12.12.1897). Met de aanleg van de spoorweg Oostende-Armentières (1868-1876), zette hij de eerste stap naar een reeks initiatieven in het openbaar vervoer, vooral in Frankrijk. In diezelfde periode trad hij als concessiehouder en promotor van onder meer Rijsel-Valenciennes met uitbreidingen en Sedan-Lérrouville. Van aanvankelijke scherpe concurrentie evolueerde hij op dit terrein naar samenwerking met die andere, beter bekende ondernemer S. Philippart. Weliswaar werd hij niet meegesleurd in het faillissement van Philippart, begin 1877, maar het kostte hem toch zijn belangen in Belgische en Franse spoorwegen.

Intussen oriënteerde Otlet zich op stads- en streekvervoer in en rond Europese grootsteden, maar ook in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Wegens het internationaal karakter van de ondernemingen Otlet mocht worden verondersteld dat het Archief van Buitenlandse Zaken hierover informatie heeft opgeslagen. Die berekening kwam uit. Zo zijn we ook in staat geweest de betrouwbaarheid van het archief Otlet te toetsen. In bepaalde dossiers wordt ons de bevestiging geboden van wat Otlet hoogstens heeft kunnen veronderstellen.

Voor na 1890 heeft Otlet zich ingespannen om meer verscheidenheid te brengen in zijn projectontwikkeling, maar tegelijk meer structurele samenhang en concentratie, in die zin dat hij voor een deel ook zou beschikken over eigen toeleveringsbedrijven en zou instaan voor trafiekscheppende activiteiten. Vastgoedoperaties, mijnbouw en constructiebedrijven vormden de functionele aanvulling tot valorisatie van zijn ondernemingen.

Voor het goed bergip hebben we de ondernemingen Otlet ook telkens geplaatst in de economische en politieke ontwikkelingsfase van die landen en regio's waar hij zijn projecten uitwerkte. Dit vereiste een uitgebreide literatuur. Hier liet zich een leemte gevoelen in studies en evaluaties over het Belgisch economisch expansionisme. We zijn meestal aangewezen op buitenlandse publicaties. Ook in de eigentijdse, vooral de zeer bloeiende Franse en Belgische financieel-economische pers vonden we de nodige informatie, dikwijls van praktische aard, maar ook aanwijzingen voor de

openlijke en obscure vormen van de concurrentie waar Otlet mee diende af te rekenen.

Otlet stond voor een lastige opgave. Om de uitbreiding van zijn ondernemingen te verzekeren had hij steeds meer nood aan vers kapitaal. Zelf trad hij meer op als projectontwikkelaar en promotor, dan wel als financier. Zonder directe banden met het bankwezen, trok hij vooral kapitaal aan door uitgifte van effecten. Bij het verhandelen van zijn effecten werd hij wel geholpen door enkele bankiers met internationale faam zoals Bleichroeder uit Berlijn en Poliakov uit St. Petersburg. Te Parijs heeft hij in de periode 1878-1884, nauwe banden onderhouden met de Zakenbank Union Générale van E. Bontoux en de Anglo-Universal Bank van E. Dervieu.

Otlet gebruikte die contacten dikwijls meer voor het inwinnen van nuttige informatie dan wel voor de eigenlijke financiering. Hij besteedde trouwens altijd veel zorg aan het opslaan en verwerken van nuttige tips en informatie. Zijn ondernemingen steunden in de eerste plaats op een goed georganiseerd studiebureau. Dat was ook nodig want Otlet opereerde op een markt met een inkrimpand aanbod. In het Westen – als men er nog werkte met concessies – bleef er hoogstens nog ruimte voor complementaire en secundaire spoorwegen, tenzij in landen zoals Spanje met een achterstand inzake infrastructuur. Er bleven ook nog de ontwikkelingslanden over, bij voorbeeld in Latijns-Amerika. Wat het stedelijk openbaar vervoer betreft, kreeg Otlet ook nog af te rekenen met het lokaal overheidsinterventionisme of municipalisme.

Nieuwe perspectieven werden geopend met de elektrische tractie, maar deze technologische vernieuwing vereiste dan weer extra kapitaal. In 1895 zocht Otlet eindelijk meer financieel evenwicht door oprichting van twee holdings, l'Entreprise en Union des Tramways. In de nu volgende jaren van algemeen gunstige conjunctuur kreeg hij vaste voet in Algerije, Egypte en Rusland waar hij naast transport, een nieuw ijzer- en staalcomplex oprichtte aan de Dnjepr. Ook trachtte hij een plaats te veroveren in de elektro-industrie.

Organisatorisch veranderde er met de oprichting van l'Entreprise en Union des Tramways niet zoveel in de ondernemingen Otlet. Men zou hier van een multinational kunnen gewagen, maar dan wel een met het karakter van een familiebedrijf. Otlet selec-

teerde een beperkte staf medewerkers, liefst in familiekring. Daarbuiten deed hij een beroep op agenten en vertegenwoordigers, meestal zakenadvocaten, normaal in los verband, op uitzondering van de eminente jurist Mr. Edmond Picard, niet enkel een gewaardeerd raadgever maar tevens een goede vriend van de familie Otlet.

Succes met concessies hing volgens Otlet af van degelijke studie en passende relaties, ook en vooral politieke. Op die basis werden medewerkers aangeworven.

Met een weloverwogen huwelijkspolitiek kan ook al veel worden bereikt. E. Otlet gaf als het ware het voorbeeld. Met zijn eerste huwelijk verwierf hij financiële steun en invloed in de Brusselse notarisfamilie Van Mons. Met een tweede huwelijk kreeg hij toegang tot het netwerk van relaties, door J.J. Linden (1817-1898) als consul van het Groothertogdom Luxemburg te Brussel op het einde van de jaren 1860, begin 1870 opgebouwd.

De continuïteit in de ondernemingen Otlet was verzekerd via de oudste zoon, Paul. We kennen Paul Otlet vooral als stichter van het Institut Internationale de Bibliographie (1895). Otlet dacht ook aan een diplomatieke loopbaan voor één van zijn zoons.

Ondanks zijn rol als Belgisch economisch expansionist heeft Otlet het meestal moeilijk gehad met de Belgische diplomatieke en consulaire diensten. Hij moest ervaren dat de concurrentie er dikwijls werd vervalst door een bepaalde voorkeursbehandeling die sommige Belgische financiële groepen en ondernemingen mochten genieten. We staan hier voor één van die implicaties van het beïnvloedingsproces op de politieke besluitvorming.

Naast de theorieën over beïnvloedingsprocessen tussen politiek en zakenwereld komt de realiteit binnen het kader van de ondernemingen Otlet dikwijls over als een volkomen verrassing. Deze realiteit overtreft in hoge mate het theoretisch model. Het gemak waarmee bekende Belgische politici zoals Beernaert, de Favereau en Renkin, om enkelen te noemen waarmee Otlet werd geconfronteerd, hun politieke macht inzetten om een zakelijke combinatie van hun keus te bevorderen en zich ongeremd rechtstreeks in de concurrentie te werpen, roept vragen op over de fundamentele werking van het parlementair regime. Hoe was het bij voorbeeld mogelijk dat een minister van Buitenlandse Betrekkingen, met de hulp van enkele vertrouwelingen in de Belgische diplomatieke

diensten rechtsreeks mocht ingrijpen in de rechtspraak om Otlet uit te schakelen als ondernemer in Noord-Afrika, zonder dat enig verhaal kon worden ingebracht tegen dit flagrant politiek machts-misbruik dat men eerder in dictatoriale regimes zou verwachten? In Spanje werd Otlet voortdurend geconfronteerd met een hoge graad van rechtsonderzekerheid die niet enkel op rekening mocht worden geschreven van een corrupt regime, maar tevens van het schuldig verzuim, om niet te zeggen de nauwelijks verholten vijandigheid vanwege de Belgische diplomatieke diensten.

Otlet zelf aarzelde niet om politieke besluitvormingsprocessen in zijn voordeel om te buigen. Alles in zijn omvangrijke briefwisseling, zijn uitgebreide memoranda en de talloze dossiers uit zijn contentieux wijzen op de totale afwezigheid van welke scrupules ook. De grens tussen beïnvloeding en corruptie was vaag.

In een breder verband trachtte Otlet ook greep te krijgen op de opinievorming. Bijzonder goed geïnformeerd bleek hij over de venaliteit in de perswereld. Het systeem van verdoken publiciteit was ver doorgedrongen tot en met hoofdartikels en redactionele commentaren. Bij "Le Soir" bij voorbeeld werd informatie verhandeld als koopwaar. Otlet kende de perswereld maar al te goed, want zijn schoonbroer en medebroer A. Waechter verzorgde de financiële kroniek in de liberale krant "La Chronique." Te Parijs stond Otlet in voor de uitgave van twee financiële bladen. Ook sloot hij specifieke akkoorden met bepaalde persgroepen om zijn ondernemingen te promoveren en eventueel de handel buiten beurs te organiseren met zijn effecten.

Dat alles heeft de haast volledige uitverkoop van de ondernemingen Otlet na 1900 niet kunnen verhinderen. We kunnen echter ook leren van die mislukking, of liever van de oorzaken ervan. Ongetwijfeld bleef Otlet te sterk afhankelijk van een gunstig beursklimaat om zijn effecten aan een speculatief ingesteld publiek te kunnen verkopen.

Ook kan worden gewezen op de onbetrouwbaarheid van zelfs naaste medewerkers, vooral zakenadvocaten die wel eens voor eigen rekening opraden of in het geheim opdracht vervulden voor de concurrentie.

In zijn beïnvloedingstechnieken heeft Otlet ook te veel gerekend op de kwaliteit van zijn projecten en initiatieven. Te Brussel bood hij bij voorbeeld in 1898 onweerlegbaar gunstiger voorwaar-

den aan de overheid dan de gevestigde Tramways Bruxellois. Toch koos de overheid voor een quasi monopolie ten gunste van die onderneming, omdat ze nu eenmaal werd gesteund door de Société Générale. In Spanje bestreed de overheid zelfs de voor de algemene welvaart aantrekkelijke regionale ontwikkelingsprojecten, opgezet door Otlet, alleen maar omdat ze niet kaderden binnen de doelstellingen van sterke financiële groepen met een zodanige greep op de politieke besluitvorming, dat het collectief belang helemaal naar het achterplan werd verdrongen.

Otlet slaagde er niet altijd in om voor dit soort problemen een passend antwoord te vinden. Algemeen kan men stellen dat hij bepaalde successen niet voldoende geconsolideerd heeft, niet enkel met het oog op de concurrentiestrijd en haar politieke implicaties, maar ook de onvermijdelijke periodes van economische en financiële crisis.